

8 Kenmerken van Georganiseerde Ketterij

Wat is een cult of een sekte?

Let Us Reason Ministries

Alle Schriftaanhalingen komen uit de HSV of 1977. Vertaling, bewerking en voetnoten door M.V.

Voorwoord van de vertaler

In het Engels gebruikt men twee termen voor wat wij doorgaans allemaal een “sekte” noemen: “sect” en “cult”. De betekenis van het Engelse woord “cult” ligt iets anders dan wat wij Nederlandstaligen onder dit woord verstaan. De “dikke” Van Dale 1992 zegt onder “cult” (in de nieuwe spelling “kult”):

“Cult (m.; g.mv.) [Eng.], 1 levensstijl van bep. jeugdgroepen met een geheel eigen mode, muziek enz.; 2 Niet-commerciële film (e.d.) gemaakt door iemand uit de ‘scene’ en voor een ‘scene’, die vaak een belangrijke identificerende of richtingaangevende rol gaat spelen voor zo’n scene; in samenst.: *cultboek*, -*film*, -*opname*, -*plaat*.”

Dit is dus lang niet toereikend om het Engelse woord “cult” te dekken. Laten we dit in Van Dale vergelijken met het door ons meer gebruikte woord “cultus”:

“Cultus (m.; culten) [Lat. (bebouwing van land, beschaving, verering)], 1 openbare godsverering; 2 eredienst, verering: *een cultus met iets bedrijven*.”

Dit komt al beter in de buurt van wat mijn Chambers Dictionary zegt onder “cult”:

“worship or religious belief; a strong devotion to or enthusiasm for a person, thing or idea”, of vertaald: “aanbidding of religieus geloof; een sterke devotie tot of enthousiasme voor een persoon, ding of idee”.

Toch zegt het woord “cultus” ons niet datgene wat Engelstaligen in hun spraakgebruik doorgaans bedoelen met “cult”. Wij houden ons daarom hierna consequent aan de Engelse toepassing van de term “cult” en gebruiken haar meervoudsvorm “cults”. Gaandeweg zullen de definities van “cult” en “sekte” in dit artikel duidelijk worden.

Van bij de aanvang van de Kerk worden wij gewaarschuwd tegen verdeeldheid of schisma’s, een “zich losmaken van”, en dat is ketterij¹:

“En ik bid u, broeders, neemt acht op hen, die tweedracht en ergernissen aanrichten tegen de leer, die gij van ons geleerd hebt; en wijkt af van hen. Want dezulken dienen onze Heere Jezus Christus niet, maar hun buik; en verleiden door schoonspreken en prijzen de harten der eenvoudigen” (Romeinen 16:17-18).

“Zij zijn uit ons uitgegaan, maar zij waren uit ons niet; want indien zij uit ons geweest waren, zo zouden zij met ons gebleven zijn; maar dit is geschied, opdat zij zouden openbaar worden, dat zij niet allen uit ons zijn” (1 Johannes 2:19).

Johannes schrijft van hen die ontkenen dat Jezus in het vlees kwam. Dezen geloofden niet dat God als een mens kwam en lichamenlijk opstond. Zij verlieten de gemeenschap van gelovigen die zich aan de leer van de apostelen hielden. Later kwamen er nog vele andere afwijkingen, en zo ook vandaag, die even vals zijn en die aanleiding hebben gegeven tot allerlei zijtakken aan de Kerk.

Socioloog John Lofland zegt in zijn commentaar: “cults zijn kleine groepen die zich losmaken van de conventionele consensus (eenstemmigheid) en sterk afwijkende zienswijzen omhelzen over de werkelijkheid, het mogelijke en de moraal” (Geciteerd in Ronald Enroth, “What Is a Cult?” in A Guide to Cults and New Religions 1983, p.14.)

¹ Het woord “ketter” komt van het Franse “cathare”: lid van de sekte der Katharen, ontleend van het Griekse “katharos” wat “rein” betekent”. (Van Dale). Het is zeer de vraag of de vroegere katharen wel iets waren wat wij vandaag onder “ketteren” verstaan. De katharen wilden terugkeren naar de reinheid in apostolische tijden, en de verzaking van de wereld. “Katharen” kan ook als verzamelnaam gebruikt zijn voor alles wat zich van de Roomse kerk afscheurde.

Doorheen het Oude en Nieuwe Testament worden we gewaarschuwd tegen valse leringen en leraars. Hierna enkele referenties. Valse profeten en leraars in Deuteronomium 13 en 18; Jesaja 9:14; 43:27; Jeremia 5:30-31; 23:25v. Jezus waarschuwde tegen valse profeten en leraars in Mattheüs 7:15; 24:23-24; Markus 13:6, 21-22. We worden gewaarschuwd door Paulus in 2 Korinthiërs 4:1-5; 11:13-14; Galaten 1:8-9; Kolossenzen 2:8; 2 Thesaalonicenzen 2; 1 Timotheüs 1:3-4; 4:1-2. Door Petrus in 1 Petrus 5:8-9; 2 Petrus 2:1-3. En door Johannes in 1 Johannes 2:18-23. Zowat elk bijbelboek geeft een waarschuwing tegen dwaling en leugen.

Er zijn twee wegen waarlangs cults met de leugen te werk gaan. Theologisch en sociologisch. In geloof en praktijk. Sommige dingen zijn theologisch gevaarlijk, andere sociologisch gevaarlijk. Niet alle cults zijn schadelijk voor iemands fysieke welzijn, maar ze zijn wel allemaal geestelijk schadelijk, ze misleiden mensen en schaden hun relatie met God door middel van een “ander evangelie”². Alle cults vertonen op een of andere manier controle over of manipulatie van mensen. Dikwijls zullen zij mensen in deze bijzondere groep of kerk vasthouden door hen van de vrees te overtuigen dat er geen andere plaats is om naartoe te gaan, want niemand anders bezit de waarheid zoals zij die hebben.

Wanneer de term “cult” in de seculiere³ wereld wordt gebruikt dan bedoelt men elke religieuze groep die aanzien kan worden als vreemd of gevaarlijk. Christenen echter wijzen op hun grove fouten in fundamentele doctrines om het gebruik van het woord cult te rechtvaardigen. Cults bevatten afwijkingen van de fundamentele leringen van de Bijbel en het historisch orthodoxe Christendom.

Als wij horen van het woord “cult” dan denken wij aan mensen in die tegen hun wil afgegrensd werden van de maatschappij, die werken tegen geen of weinig vergoeding of die misbruikt werden. Zij zijn niet meer in staat om voor zichzelf te denken, omdat zij getransformeerd werden tot religieuze, geïndoctrineerde, gerobotiseerde dwepers. Alhoewel deze omschrijvingen waar zijn, en dikwijls voorkomen in extreme kringen, beantwoorden ze dikwijls ook niet aan dat beeld.

Essentieel voor een cult is hun stelling dat als iemand het niet eens is met hun bijzondere interpretatie van de Bijbel of God, die persoon dan tegen God is. Het is hun exclusivisme. De term “cult” is nogal gestigmatiseerd geraakt en kan gemakkelijk fout geïnterpreteerd worden als die term niet goed gedefinieerd of uitgelegd wordt. Dus willen wij duidelijk maken wat de praktijken zijn die de meeste cults met elkaar gemeen hebben, zodat wij ze gemakkelijker kunnen identificeren.

We moeten begrijpen dat een cult (of een aberrante⁴ groep) ondergebracht kan worden in twee categorieën: niet-christelijke en christelijke cults. De christelijke cult beweert de waarheid te hebben van Christus en de redding, maar zij ontkennen een of meer van de fundamentele doctrines van het christelijke geloof. Om een identificatie van een christelijke cult te vereenvoudigen moeten zij onderzocht worden in wat zij leren over wie Jezus is, de weg van het behoud, wat hun uiteindelijke gezagsbron is, en hoe zij zich verhouden tot anderen. Zij noemen zich christenen zonder echter de bijbelse en historische doctrines van het geloof aan te hangen. Zij veranderen of verdraaien de fundamentele leringen zodanig dat ze iets anders betekenen dan wat in de Bijbel wordt bedoeld en wat in de geschiedenis van de kerk is gedefinieerd. Cults zijn het niet eens met het bijbelse en historische christelijke geloof.

De Bijbel gebruikt het woord “cult” niet, maar spreekt wel over religieuze dwalingen in leer en praktijk. De Bijbel gaat niet zacht om met dwaalleraars en verontschuldigt hen niet. De Bijbel heeft het over hen met woorden als “ketteren”⁵, “valse leraars”, “valse profeten”, “valse apostelen” en “valse Christussen”. Zij die een leer brengen die tegengesteld is aan de Schrift mogen dan wel zeggen “wij zijn geen cult” maar dat doet niets af van het feit dat zij toch in die categorie vallen.

² Vgl. 2 Korinthiërs 11:4 “Want indien hij, die komt, een andere Jezus predikte, die wij niet gepredikt hebben, ... of een ander Evangelie ...”

³ Seculier: niet tot een [religieuze] orde of congregatie behorend, synoniem: *wereldlijk*. (Van Dale).

⁴ Aberrant: afwijkend. (Van Dale).

⁵ Zie 1 Korinthiërs 11:19; Galaten 5:20; 2 Petrus 2:1; Titus 3:10. Het in Titus 3:10 gebruikte Griekse woord voor “ketteren” (“een ketteren mens”), is (*h*)*airètikon*. Hiervan komt het Engelse woord *heretic* (*ketter*, Statenvert.) In de andere drie teksten staat het woord (*h*)*airèseis* waarvan het Engelse *heresies* is afgeleid (*ketterijen*, Statenvert). Zie verder voetnoot 1.

De Bijbel berispt ketterij, valse leringen, valse doctrines, valse profetie en leert ons deze te weerleggen, af te keuren, te corrigeren en te ontmaskeren door de waarheid te verdedigen (Judas 3). Dit moet soms publiekelijk gebeuren, wanneer zij hun valse leer openlijk propageren. Zij die beweren christenen te zijn, maar in feite ketterij brengen, zullen dikwijls de luidste opposanten zijn tegen degenen die hen op hun valse leer wijzen. Zij zouden hen graag tot zwijgen brengen zodat zij ongehinderd hun valse leer verder kunnen propageren. Daarom houden cults er niet van al te zeer in de kijker te lopen, en zullen niet openbaar in debat treden. Meestal zullen zij publiekelijke blootstelling (ontmaskering) of kritisch onderzoek schuwen omdat dit hun lidmaten kan kosten.

Zowel cults als sekten hangen een bepaalde, kenmerkende leer aan die dikwijls al de andere leringen overheerst. De term “sekte” evenwel refereert naar een religieuze groep of denominatie van mensen die gebroken hebben met elk ander lichaam om zo hun eigen groep te vormen. Zo zijn er bijvoorbeeld sekten in de Islam en sekten in het Mormonisme. Een sekte kan soms overeenkomsten hebben met een cult maar de term sekte helpt ons niet te bepalen hoe ernstig zij van het origineel zijn afgeweken.

Definitie van een cult

Het originele gebruik van het woord “cult”, zowel als haar toepassing vandaag, komt af van het Latijnse woord “cultus” wat “aanbidding” betekent.

Definitie van het woordenboek⁶: een groep verbonden in een intense devotie tot een persoon, ideaal of ding; een systeem van geloven en rituelen die vals zijn.

Met andere woorden: zij beoefenen een vals systeem van spiritualiteit terwijl zij beweren authentiek te zijn.

In 1912 classificeerde Ernst Troeltsch in het boek *Social Teaching of the Christian Church* religieuze bewegingen in drie groepen: “Kerk”, “sekte” en “cult”. Een cult vertegenwoordigt hier een mystieke of spirituele religie voor intellectuelen en de geschoolde klasse.

Met een meer bijbels perspectief bekritiseerde in 1938 Jan Van Baalens in *The Chaos of Cults* de Theosofie, het Mormonisme, Christian Science en Jehovah’s getuigen als “cults”, omdat zij aberrant zijn in hun leringen en toch christenen beweren te zijn.

De christelijke apologet⁷ Robert Bowman definieert een cult als een religieuze groep die is opgekomen als ketterse sekte en een fervente verbintenis onderhoudt met ketterij. Het adjectief “cultisch” kan zowel gebruikt worden met betrekking tot een tendens als een volle cult-status. (Robert Bowman, *A Biblical guide to Orthodoxy and heresy*).

Cults zullen zeggen dat zij de weg zijn naar Christus. Christus Zelf is niet de weg. Zij plaatsen zich als groep, of met hun leringen, tussen de mens en God. Zij worden middelaars tussen God en de mens. Zij hebben niet de christelijke kenmerken maar zullen toch beweren christen te zijn, in geloof en praktijk. Maar het was Christus Zelf die zei:

“Ik ben de Weg, de Waarheid en het Leven. Niemand komt tot de Vader dan door Mij” (Johannes 14:6).

Een theologische definitie van een “cult” moet gebaseerd zijn op de standaard van christelijke orthodoxie, en de Bijbelse leer moet centraal staan. Een cult is elke religieuze groep die beweert christelijk te zijn maar die doctrines en praktijken heeft die in strijd zijn met de Schrift, de dingen die verdedigd worden in het historische en huidige orthodoxe Christendom.

Orthodoxie werd voorgehouden van bij de aanvang van de Kerk, en werd uitgedrukt in verklaringen zoals de apostolische geloofsbelijdenis. Cults zullen ontkennen dat de Bijbel het complete én toe-reikende Boek van openbaring en gids is om God te kennen. Zij zullen de fundamentele boodschap

⁶ In mijn Chambers Dictionary staat onder *cult*: “worship or religious belief; a strong devotion to or enthusiasm for a person, thing or idea”. Zie het voorwoord.

⁷ Apologetiek: Dat deel van de theologie dat zich bezighoudt met de verdediging en verbreiding van het christendom.

van de Schrift misvormen, namelijk dat alléén Christus de Redder⁸ is. Zij ontkennen Zijn God-zijn en verdraaien de hoedanigheid van Zijn natuur. Zij vormen hun groep rond de Schriftinterpretatie van een persoon of een selecte groep, dikwijls door het uitbrengen van nieuwe openbaringen. Zij ontkennen en verwijderen zich van het grotere lichaam en opereren autonoom. Een cult is een georganiseerde ketterij. Zij verdraaien een of meer van de fundamentele bijbelse doctrines.

Het verschil tussen een sekte en een cult

De term sekte komt van het Laat-Latijnse “secta”, wat een “georganiseerd kerklichaam” betekent. Dat woord is op zijn beurt geworteld in het Latijnse “sequi”, wat betekent “volgen” en wordt toegepast op een “manier van leven” of “klasse van personen”. De term “sekte” kan en wordt soms verwisseld met de term “cult”. Een sekte kan verwijzen naar een religieuze denominatie of groep mensen die afgescheurd zijn van een groter religieus lichaam om het hunne te vormen, en heeft haar bestaansreden in het terugkeren naar de waarheid óf om er juist verder vanaf te wijken.

De meeste zijtakken zijn er gekomen als gevolg van een schisma (verdeling; afscheiding). In dit geval is de term sekte ook ontleend aan het Latijnse “sectus”, wat “afsnijden” of “verdelen” betekent. Zij worden gekenmerkt door hun hang naar eigen religieuze geloofspunten. Een voorbeeld van een sekte kan zijn de *Gereorganiseerde Kerk van Jezus Christus van de Heiligen van de Laatste Dagen*⁹ die een zijtak is van de *De Heiligen van de Laatste Dagen*. Zij beweren echter dat zijzelf de originele *Heiligen van de Laatste Dagen* zijn.

De term *sekte* kan verwisseld worden met *cult* maar draagt niet hetzelfde gewicht. Zowel een cult als een sekte hangen een kenmerkende doctrine aan die dikwijls de andere overheerst. De leden hebben een leider¹⁰, of de leringen van die groep, die intermediair gebruikt worden om de Bijbel voor de leden te interpreteren. Het grote verschil tussen de twee is dat een cult exclusiever is in zijn eisen voor de leden en in hun aanspraak dat zij de enige ware weg zijn naar de redding, als de enige ware Kerk.

Contra-cult-organisaties (christelijke) staan op tegen cults wegens hun afwijkingen in leerstellige dingen. Hun intentie is mensen te waarschuwen en hen te bevrijden die betrokken zijn in valse leer en praktijk. Sommige valse leringen en praktijken zijn ernstiger dan andere als onmiddellijke bedreiging voor iemands geestelijke welzijn of fysieke leven. De meeste van deze bedieningen (zowel religieus als seculier) voorzien cultleden en hun geliefden in informatie die hen kunnen helpen om deze bewegingen te verlaten. Het is gemakkelijker mensen preventief ervan te weerhouden in een cult te stappen dan hen er achteraf uit te halen. Dus geven wij de andere kant van het plaatje te zien: dat wat hen dikwijls niet verteld wordt. Wij onderschrijven geen dwang over iemands beslissing. Het is aan ieder persoonlijk om uit te maken bij welke groep of religie zij willen aansluiten. Wat echter belangrijk is, voordat iemand zijn tijd en geld zal investeren, is na te gaan wat die groep werkelijk leert. Deze informatie wordt dikwijls niet openlijk door de groep zelf gegeven, of niet eerder dan het punt dat men zich al “bekeerd”¹¹ heeft.

Legalisme

Er zijn bepaalde groepen die een juiste leer voeren maar die afgezakt zijn in het legalisme¹². Legalisme gaat om het nakomen van onbijbelse wetten of bijbelse wetten die niet langer toepasselijk zijn. Deze maken iemands weg zwaar en brengen verlies van vreugde. De beoefenaar ervan wordt

⁸ Culten zullen zich opwerpen als dé uitdelers van eeuwig leven, tussen God en de mens in. Hun groep en hun leer komen tussen God en de mens in te staan.

⁹ Het gaat hier om een sekte van de Mormonen.

¹⁰ Of een selecte, leidende groep of “gezalfden”. Zie voetnoot hogerop.

¹¹ Dikwijls met regelrechte indoctrinatie-methoden. Een goed voorbeeld hiervan zijn de Jehovah's getuigen: het stereotiep opvragen van de door de leiders opgestelde vragen (in al hun lectuur, onderaan), gespreid over vele vergaderingen, het geven van lezingen en besprekingen die compleet voorgekauwd zijn door het hoofdbestuur, waar geen millimeter van afgeweken mag worden. Je eigen kritische denken wordt niet op prijs gesteld, maar je wordt verondersteld continu hun officiële leringen en bevelen in je geest te prenten en na te papegaaien. Dit komt overeen met volgende definitie van indoctrinatie: “Het systematisch inpompen van een leer met de bedoeling deze kritiekloos te aanvaarden”.

¹² Legalisme: de leer van de rechtvaardiging door goede werken.

hard en onbuigzaam. De Farizeeën konden geen barmhartigheid tonen door hun legalisme, alhoewel zij de Schriften goed genoeg kenden. Liefde en legalisme gaan niet samen. Liefde is een flexibel willen geven. Liefde, genade en vrede vormen een familie die geestelijke gezondheid en groei brengen bij een persoon. Terwijl extra wetten een last vormen en slavernij meebrengen als ze niet opgevolgd worden door iemands vrije wil, zullen ze niet zozeer effect hebben op iemands redding dan wel op zijn geestelijke groei. Het zal zeker hun relatie met de Heer aantasten. Kerken die orthodox in doctrine zijn kunnen onder een pastor of leiding vallen die verder gaat dan het door God gegeven gezag en kunnen de vergadering of individuele leden legalistisch manipuleren.

Wat zijn enkele van de cults gemeen hebben?

1. ZIJ VERGODDELIJKEN DE MENS

De leer dat de mens God kan worden, of dat hij deel uitmaakt van God. De mens moet bij een bepaalde groep, of kerk aansluiten om nieuwe openbaringen of kennis te verkrijgen, om voortgang te maken naar de goddelijkheid. De leiders zullen zeggen dat zij God of goddelijk zijn, of dat zij op een hogere manier de Christusgeest hebben.

2. ZIJ VERMENSELIJKEN GOD

Sommige groepen ontkennen dat God eeuwig is. Anderen geloven in vele goden of dat alles God is (pantheïsme¹³). Weer anderen, zoals de Jehovah's getuigen, leren dat Gods natuur en wezen met het menselijke verstand moet begrepen kunnen worden; met andere woorden: als de eindige mens iets niet van God kan verstaan dan is het niet waar. Deze techniek verheft op subtiele wijze de menselijke bekwaamheden tot die van God.

3. ZIJ MINIMALISEREN OF ELIMINEREN ZONDE

Het bijbelse concept van *zonde* wordt door sommige groepen niet geleerd of zelfs helemaal geëlimineerd. Dit wordt gezien in *Christian Science*, *Mind Science*, *United Church of Religious Science*, en *New Age* groepen. Bijbelse betekenissen worden veranderd in hun eigen persoonlijke interpretaties, die geen verband houden met de context, of die niet zo bedoeld zijn door de auteur van het betreffende bijbelse geschrift.

4. ZIJ MINIMALISEREN DE BELANGRIJKHEID VAN DE BIJBEL

De meeste georganiseerde ketterijen (cults) gebruiken “gezalfd” informatie, boeken, tijdschriften en andere geschriften. Deze worden net zo belangrijk geacht, of zelfs belangrijker, dan de Bijbel. Ze worden als onmisbaar geacht om de Bijbel te begrijpen¹⁴. Sommige groepen ontmoedigen hun lezers sterk om alleen de Bijbel te lezen, en sommigen geloven niet dat de Bijbel alléén Gods Woord is. Anderen gebruiken de Bijbel samen met hun eigen, unieke interpretaties, die nergens in de kerkgeschiedenis bekend zijn, of zij volgen de lijn van wat van oudsher bekend staat als ketterij.

5. ZIJ HEBBEN EEN ANDERE WEG NAAR DE REDDING

Vele georganiseerde ketterijen leren een redding van “genade + werken”. Zij leren dat de mens op zijn minst enige bekwaamheid bezit om het eeuwig leven te *verdiene*n door hun eigen werken, of door genade voltooid met hun eigen werken. Redding door genade, door geloof in het volbrachte werk van Jezus Christus op Golgotha, wordt ontkend. Het werk aan het kruis is niet voldoende om te redden. Een systeem van goede werken, gedicteerd door de groep, helpt de leden om eeuwig leven te verdienen. In de meeste van deze cults is lidmaatschap, deel uitmaken van hun organisatie of kerk, een vereiste voor redding.

6. ZIJ HEBBEN EEN ANDERE JEZUS

¹³ Pantheïsme: de leer dat God en de natuur één zijn. Het heelal is eerder een uitbreiding van Gods essentie dan een zelfstandige schepping.

¹⁴ Bij de Jehovah's getuigen spreekt men nooit van Bijbelstudie maar van “Boekstudie en “Wachtorenstudie”. Hun boeken en tijdschriften vormen de ‘bril’ waarmee zij naar de Bijbel kijken.

Zowat alle georganiseerde ketterijen ontkennen de Godheid van Jezus Christus. Zij leren dat Jezus niet de waarachtige God is in menselijke gedaante maar iets lagers, zoals een geschapen engel, een profeet, een neergedaalde meester, of gewoon “een god”¹⁵. Sommigen leren dat ook wij precies als Jezus kunnen worden. Op die manier veranderen zij de duidelijke Bijbelse leer van Hem als de unieke eniggeboren Zoon van God.

7. ZIJ HEBBEN EEN ANDERE GEEST

De meeste georganiseerde ketterijen leren dat de Heilige Geest niet God is maar een onpersoonlijke kracht of energie die uitgaat van God om bepaalde functies uit te voeren, meer zoiets als de energie die vrijkomt uit een batterij om een wagen te starten. Sommigen leren dat de Geest ‘het alles’ doordringt en dat ze die kunnen ‘inademen’. Praktijken van spiritisme, inbegrepen bezoeken van geestelijke wezens, zijn algemeen voorkomend in de New Age beweging, en ze hebben namaakmirakels om zichzelf te bevestigen.

8. ZIJ GELOVEN DAT ZIJ DE ÉNIGE WARE KERK ZIJN

Het meest algemeen voorkomende kenmerk van een georganiseerde ketterij is hun claim dat zij de enige groep, organisatie of kerk zijn die aangesteld is door God. Zij alleen spreken vandaag op aarde namens God. God bestuurt enkel hún organisatie of kerk. Dit kan geclaimd worden door zowel een leider, die alles te zeggen heeft, of een groep.

Indien iemand tot u komt die beweert dat zij de enige ware kerk van Christus of God vertegenwoordigen, en als zij ontkennen dat iemand anders buiten hen dat kan zijn, dan kan u er zeker van zijn dat zij niet uit God zijn. Alle werkelijk christelijke kerken zullen anderen erkennen die aan dezelfde fundamentele geloofspunten vasthouden als zij. De fundamentele geloofspunten verbinden mensen samen in Christus, omdat er een criterium is voor Bijbelse doctrine. Dit criterium staat in de Schrift en werd geleerd van bij de aanvang van de Kerk.

verhoevenmarc@skynet.be - www.verhoevenmarc.be - www.verhoevenmarc.be/NieuwsteArtikelen.htm

¹⁵ Dit is zo bij b.v. de Jehovah getuigen. Zie hun eigen ‘vertaling’ van Johannes 1:1: <http://www.verhoevenmarc.be/jg.htm>.